

УДК 159.923

DOI: [https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2\(52\).225431](https://doi.org/10.18524/2707-0409.2020.2(52).225431)

Добриніна І. В.

аспірант кафедри диференціальної та спеціальної психології
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
e-mail: irinadibrynina@gmail.com
orcid.org/0000-0002-8158-3839

Кременчуцька М. К.

кандидат психологічних наук, доцент кафедри диференціальної
та спеціальної психології Одеського національного університету
імені І. І. Мечникова
e-mail: mkk@ukr.net
ORCID: 0000-0002-8588-1016

**ОБРАЗ МАЙБУТНЬОГО: КОНСТРУЮВАННЯ
ТА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ**

В статті надано огляд наукових векторів дослідження образу майбутнього особистості. Описано фактори, які впливають на репрезентації та конструювання образу світу майбутнього. Показано, що конструювання відбувається в конкретному індивідуальному контексті. Розглянуто методи та методики дослідження форм і стратегій будівництва ментальних репрезентацій та засобів конструювання образів майбутнього. Підкреслено переваги психосемантичного підходу діагностики індивіда як носія суб'єктивного досвіду. Представлено авторську методику оцінки образу світу майбутнього.

Ключові слова: майбутнє, образ світу, репрезентації, конструювання, психосемантичний аналіз.

Постановка проблеми. Актуальність вивчення проблеми образу майбутнього визначається тим, що в умовах кардинальних трансформацій усіх сфер життя, що відбуваються у нашій державі, концепт «майбутнє» набуває ключового значення в індивідуальній та суспільній свідомості. Сучасна людина живе в середовищі тотальних та стрімких змін, що, зрозуміло, відбивається і на її ставленні до майбутнього, яке все частіше опи-

сується в термінах невизначеності, непрозорості, непередбачуваності тощо [10; 14].

Основними науковими векторами дослідження образу майбутнього особистості можна вважати філософський, соціологічний, психофізіологічний та психологічний [2; 3; 5; 9; 12].

Розуміння філософами майбутнього в його різних аспектах залежить від загальної концептуалізації проблем часу і кожна концепція часу з тих, що склалися й набули визнання у філософії, має свій образ майбутнього і викликає свої питання щодо його онтологічного і епістемологічного статусу [9].

Деталізуючи змістові та часові складові образу майбутнього, сучасний український соціолог Є. І. Головаха розкриває його опіночний аспект (бажане — очікуване) [8].

Психофізіологічні механізми антиципації були розкриті Б. Ф. Ломовим і Є. Н. Сурковим, які під антиципацією розуміють здатність діяти і приймати будь-які рішення з певним часово-просторовим випередженням стосовно очікуваних, майбутніх подій [17]. Сучасні нейробіологи також суттєву увагу приділяють вивченню психофізіологічних корелятивів при формуванні образу майбутнього у людини та ін. [24; 25; 26].

Інтерес до феномену образу майбутнього у психологічній науці виник досить давно і яскраво простежується у різних психологічних школах та методологічних напрямках. К. Г. Юнг висвітлював процес побудови власного майбутнього як своєрідний момент інтуїції, тобто сприйняття можливостей, які утримуються у ситуації [23].

Проблематика соціального конструювання реальності, закладена Л. С. Виготським, безумовно, служить фундаментом для осмислення психології образу майбутнього і побудови нових принципів психології цього феномену. У книзі «Історія розвитку вищих психічних функцій» Л. С. Виготський вперше викладає ідеї філософії соціального конструктивізму, де соціальна реальність, соціальна взаємодія розглядається Л. С. Виготським не як сукупність матеріальних умов, а як сукупність думок, ідей, цінностей [7]. Цей напрямок дослідження образу майбутнього простежується в роботах О. Н. Леонтьєва [15], К. О. Абульханової-Славської [1] та ін.

Сучасна психологія все активніше спрямовує свій фокус на дослідження майбутнього, адже за справедливим визначенням І. С. Поповича сьогодні відбувається парадигмальний поворот в науці, яка спрямовується від вивчення того, що існує, до вивчення того, що виникає [19]. Вчений зазначає, що в останнє десятиріччя бурхливими темпами розвивається психологія конструювання майбутнього — одна з наймолодших галузей соціальної психології, і неабиякої актуальності набуває феномен темпоральності.

За І. С. Поповичем, конструювання моделі очікуваного майбутнього можна розглядати як побудований особистістю проект результату. Цей проект є своєрідним передбаченням, що реалізується через прогностичну функцію соціальних очікувань особистості, а одночасно низка суб'єктів діяльності може поставити перед собою аналогічну мету [19].

Оцінюючи в цілому ставлення людини до власного майбутнього, слід відзначити, що образ майбутнього є найважливішим засобом конструювання людської ідентичності. Різні рівні ідентичності особистості можуть мати різну часову спрямованість, орієнтуватись на різні моделі майбутнього. Особиста проєкція майбутнього, з іншого боку, реалізує загальний соціальний дискурс майбутнього, який уможлиблює висування цілей соціального розвитку [4, с. 55].

Здатність особистості до конструювання власного майбутнього обумовлена особливостями її індивідуально-психологічних репрезентацій. Цей аспект є малодослідженим у психологічній науці.

Мета статті — представити методи та методики дослідження репрезентацій та конструювання особистістю образу світу майбутнього.

Результати дослідження. Основне завдання полягало в тому, щоб чітко визначити образ світу майбутнього в конкретному індивідуальному контексті. І це склало основну проблему. В рамках дослідження специфіки ментальних репрезентацій та особливості конструювання образів майбутнього особистості в конкретному індивідуальному контексті ми виокремили певні фактори, які впливають на цей феномен.

Блок соціально-демографічних чинників має медіаторний характер. Ці параметри визначалися за допомогою спеціально створеної розгорнутої анкети: вік, стать, регіон проживання, освіта, загальна кількість років навчання, місце народження, сімейний стан, кількість дітей, рід занять, власний дохід в місяць (грн), середній дохід на кожного члена родини (грн).

Блок особистісних рис: нейротизм, екстраверсія, відкритість до досвіду, доброзичливість, сумлінність. Ці параметри визначалися за допомогою методики NEO-PI-R.

Блок образу власного Я має модераторний характер. Для цього було створено на основі методу суб'єктивного шкалювання авторський опитувальник (Хороший — Поганий, Симпатичний — Несимпатичний, Добрий — Злий, Обережний — Необережний, Цікавий — Нецікавий, Позитивний — Негативний, Розумний — Безглуздий, Чуйний — Нечутливий, Важливий — Неважливий, Активний — Пасивний).

Різноманітність форм і стратегій побудови ментальних репрезентацій та засобів конструювання образів майбутнього може бути діагностована з використанням великої кількості методів, наявних в арсеналі сучасної психології [18]:

1) нейрофізіологічна діагностика здійснюється із застосуванням апаратних методів таких, як МРТ, з метою діагностики роботи нейронних мереж, включених у процес пригадування / уявлення [27];

2) психологічна і нейропсихологічна діагностика здійснюється за дослідженням уяви та здатності конструювання майбутнього. Для цього використовуються імажинітивні, візуальні, мнемічні, інтелектуальні та проєктивні методики [20];

3) дослідження в ході пато психологічного експерименту долучені елементи діагностики уяви, прогнозування, функції образного конструювання, уявлень про образ майбутнього особистості [11];

4) дослідження часової перспективи особистості спрямовані на визначення збалансованої часової перспективи, що дозволяє особистості гнучко перемикатися між подіями минулого, сьогодення і майбутнього в залежності від життєвих обставин і подій [13; 28];

5) ціннісно-смысловий напрямок діагностики вивчає специфіку ціннісно-смыслового наповнення суб'єктивного сприйняття особистістю часу життя [16];

6) біографічний напрямок діагностики — це біографічні дослідження, спрямовані на вивчення життєвого шляху особистості на основі безпосередньої взаємодії з нею [8];

7) соціально-психологічна й організаційна діагностика [21];

8) дослідження ставлення до минулого, сьогодення та майбуття (психосемантичний напрямок діагностики). Психосемантична парадигма розглядає індивіда як носія суб'єктивного досвіду, що володіє індивідуальною системою смислів. Суб'єктивний досвід представляється у вигляді семантичного простору, осями якого є узагальнені смислові підстави, які використовуються піддослідним для співвіднесення і протиставлення стимулів або об'єктів. У психосемантичному підході можливий розгляд суб'єкта як певний простір смислів, індивідуальних значень, соціальних відносин і ідентифікацій, а аналізу піддається індивідуальна структура особистості, описана її власною мовою, в системі власних конструктів [6].

На принципах психосемантичного підходу була створена авторська методика оцінки образу світу майбутнього. Зазначена методика являє собою техніку суб'єктивного шкалювання, тобто показує, яким індивід уявляє своє майбутнє. Була обрана ця процедура, оскільки вона є ефективною психодіагностичною процедурою кількісного і якісного індексування значень при вимірі емоційного ставлення індивіда до об'єктів, при аналізі соціальних установок, ціннісних орієнтацій, суб'єктивно-особистісного змісту, відмінності аспектів самооцінки тощо.

Шкалювання проводилося за параметрами, які характеризували образ світу майбутнього за дихотомічними конструктами: Переборність — Невідворотність, Везіння — Невезіння, Довіра — Недовіра, Справедливість — Несправедливість, Впевненість — Невпевненість, Щастя — Нещастя, Ефективність — Неєфективність, Відданість — Зрада, Успішність — Неуспішність, Небайдужість — Байдужість. Загальна кількість параметрів становила десять вимірів власного образу світу майбутнього.

Респондентам було представлено методіку у вигляді таблиці, в якій необхідно було за 6-бальною шкалою оцінити виразність кожного виміру власного образу світу майбутнього від повної згоди з одним полюсом конструкту до повної згоди з протилежним полюсом конструкту.

Результати дослідження за методикою репрезентуються у вигляді профілю за вимірами образу світу майбутнього, а також будується композитна (інтегральна) шкала, яка характеризує загальний рівень орієнтування в образі світу майбутнього, який розраховується як середнє арифметичне значення за усіма десятима вимірами методіки.

Для оцінки взаємин між досліджуваними показниками, які операціоналізовано у якості понять психосемантичного аналізу, використовувалося багатовимірне розгортання. Методологія багатовимірного розгортання базується на моделі геометричних переваг, яка допускає, що індивід в наборі багатовимірних виборів буде вибирати саме той об'єкт, який найбільш близький до ідеального до точки в просторі, згідно з уявленнями індивіда. Даний вид статистичного аналізу розроблявся в рамках когнітивної психології, а потім набув широкого поширення в інших розділах психологічної науки. Оскільки зазначений метод статистики є непараметричним, він надійніший при вивченні даних, отриманих за допомогою психосемантичних досліджень, ніж, наприклад, факторний аналіз.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Таким чином, нами було визначено комплекс методів та методик, що дозволяють виокремити специфіку ментальних репрезентацій та особливості конструювання образів майбутнього особистості в конкретному індивідуальному контексті. Було виокремлено медіативну та модеративну компоненти. Дійдено до висновку, що саме психосемантичний підхід найбільш інформативний у виявленні здатності особистості до конструювання образів власного майбутнього.

Перспективами подальшого дослідження стане виявлення взаємозв'язків форм та стратегій побудування ментальних репрезентацій образу майбутнього із стратегіями поведінки особистості у складних життєвих ситуаціях.

Список використаних джерел і літератури

1. Абульханова-Славская К. А., Березина Т. Н. *Время личности, время жизни*. СПб., 2001. 304 с.
2. Бергер П., Лукман Т. *Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания*. М.: Медиум, 1995. 323 с.
3. Бернштейн Н. А. *Физиология движений и активность*. М.: Наука, 1990. 496 с.
4. Богомяков В. Г. *Дискурс будущего* // *Дискурс-Пи*. 2010. № 1–2. С. 53–55.
5. Бушанський В. В. Екзистенціальний підхід до концептуалізації часу // *Наукові записки ПІЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2017. 5–6 (91–92). С. 93–124.
6. Вассерман Л. И., Трифонова Е. А., Червинская К. Р. *Семантический дифференциал времени: экспертная психодиагностическая система в медицинской психологии: пособие для врачей и медицинских психологов*. СПб., 2009. 44 с.
7. Выготский Л. С. *Воображение и творчество в детском возрасте*. СПб.: Союз, 1997. 96 с.
8. Головаха Е. И., Кроник А. А. *Психологическое время личности*. Киев: Наукова думка, 1984. 272 с.
9. Даценко В. С. *Майбутнє як філософська проблема* // *Філософія та політологія в контексті сучасної культури*. 2019. Т. 11, вип. 2 (24). С. 49–59.
10. *Досвід переживання пандемії covid-19: дистанційні психологічні дослідження, дистанційна психологічна підтримка: матеріали онлайн-семінарів 23 квітня 2020 року «Досвід карантину: дистанційна психологічна допомога і підтримка» та 15 травня 2020 року «Дистанційні психологічні дослідження в умовах пандемії covid-19 і карантину»* / [за наук. ред. М. М. Слюсаревського, Л. А. Найдьонові, О. Л. Вознесенської]. К. : ІСПІ НАПН України, 2020. 121 с. Режим доступу: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onl-sem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf
11. Загорная Е. В. *Основы патопсихологии*. М.: Мир науки, 2018. Режим доступу: <http://izd-mn.com/PDF/24MNNPU17.pdf>
12. Зинченко В. П. *Время действующее лицо* // *Вопросы психологии*. 2001. № 6. С. 36–54.
13. Кіреева З. О. *Час як детермінанта онтогенетичного розвитку свідомості : автореф. дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.01*. Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. О., 2010. 36 с.
14. Кожем'якіна О. М. *Довіра до майбутнього людини XXI століття* // *Філософія науки: традиції та інновації*. 2013. № 1 (7). С. 142–150. Режим доступу: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/536>
15. Леонтьев А. Н. *Образ мира : Избранные психолог. произведения : в 2 т. М. : Педагогика, 1983. Т. 2. С. 251–262.*
16. Леонтьев Д. А., Шелобанова Е. В. *Профессиональное самоопределение как построение образов возможного будущего* // *Вопросы психологии*. 2001. № 1. С. 57–66.

17. Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии. Москва: Директ-Медиа, 2008. 1174 с. Режим доступа: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=39189>
18. Михальский А. В. Психология конструирования будущего / МГППУ. Москва, 2014. 192 с.
19. Попович І. С. Конструювання особистістю моделі очікуваного майбутнього // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки. 2015. Вип. 6. С. 145–154. Режим доступа: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_6_26.
20. Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего. СПб. : Речь, 2003. 352 с.
21. Титаренко Т. М. Життєвий світ особистості: у межах і за межами буденності. К.: Либідь, 2003. 376 с.
22. Цуканов Б. И. Время в психике человека. Одесса: Астропринт, 2000. 220 с.
23. Юнг К. Г. Человек и его символы. М.: Педагогика, 1997. 368 с.
24. Ardolino, J. «What if...?» An EEG-sLORETA Study Investigating Episodic Future Thinking in Subclinical Anxiety (Doctoral dissertation, University of Gloucestershire). Master of Science by Research Psychological and Behavioural Sciences In the Faculty of Natural and Social Sciences. 2019. 87 p.
25. Blouin-Hudon E. M. C., Pychyl T. A. A mental imagery intervention to increase future self-continuity and reduce procrastination. *Applied Psychology*. 2017. 66(2). 326–352.
26. Brosch T., Stussi Y., Desrichard O., Sander D. Not my future? Core values and the neural representation of future events. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*. 2018. 18(3). 476–484.
27. Pearson J. The human imagination: the cognitive neuroscience of visual mental imagery. *Nat Rev Neurosci*. 2019. 20(10). 624–634. doi: 10.1038/s41583-019-0202-9.
28. Zimbardo P. G., Boyd J. N. Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999. 77. 1271–1288.

REFERENCES

1. Abul'hanova-Slavskaya, K. A., & Berezina, T. N. (2001) Personality time — time life. SPb. [in Russian].
2. Berger, P., & Lukman, T. (1995). Social construction of reality. A treatise on the sociology of knowledge. M.: Medium [in Russian].
3. Bernshtejn, N. A. (1990). Physiology of movements and activity. M.: Nauka [in Russian].
4. Bogomyakov, V. G. (2010). Discourse of the future // *Diskurs-Pi*. 1–2. 53–55 [in Russian].
5. Bushanskyi, V. V. (2017). Existential approach to the conceptualization of time // *Naukovi zapysky IPiEND im. I. F. Kurasa NASU*. 5–6 (91–92). 93–124 [in Ukrainian].

6. Vasserman, L. I., Trifonova, E. A. & Chervinskaya K. R. (2009). Semantic time differential: an expert psychodiagnostic system in medical psychology / *Posobie dlya vrachej i medicinskih psihologov*. SPb [in Russian].
7. Vygotskij, L. S. (1997). *Imagination and creativity in childhood*. SPb.: SOYUZ [in Russian].
8. Golovaha, E. I. & Kronik, A. A. (1984). *Personality psychological time*. Izd-vo «Naukova dumka», Kiev [in Russian].
9. Datsenko, V. S. (2019). The future as a philosophical problem // *Filosofiiia ta politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*. 11. 2 (24).49–59 [in Ukrainian].
10. Experience of experiencing the covid-19 pandemic: remote psychological research, remote psychological support: *Proceedings of the online-seminar 23 kvitnia 2020 roku «Dosvid karantynu: dystantsiina psykhologichna dopomoha i pidtrymka» ta 15 travnia 2020 roku «Dystantsiini psykhologichni doslidzhenia v umovakh pandemii covid-19 i karantynu»* (p 121). K. : ISPP NAPSU. Retrieved from: https://ispp.org.ua/wp-content/uploads/Static/dosvid_onlsem_23-04-20_and_15-05-20_ncov19.pdf [in Ukrainian].
11. Zagornaya, E. V. (2018). *Fundamentals of Pathopsychology*. M.: Mir nauki, Retrieved from: <http://izd-mn.com/PDF/24MNNPU17.pdf> [in Russian].
12. Zinchenko, V. P. (2001). Time is the character // *Voprosy psihologii*. 6. 36–54 [in Russian].
13. Kireieva, Z. O. (2010). Time as a determinant of ontogenetic development of consciousness. Extended abstract of candidate's thesis. Odessa: ONU [in Ukrainian].
14. Kozhemiakina, O. M. (2013). Confidence in the future of the man of the XXI century // *Filosofiiia nauky: tradytsii ta innovatsii*. 1 (7). 142–150. Retrieved from: <http://repository.sspu.edu.ua/handle/123456789/536> [in Ukrainian].
15. Leont'ev, A. N. (1983). The image of the world: Selected psychologist. works. T. II. (pp. 251–262). M. : Pedagogika [in Russian].
16. Leont'ev, D. A., Shelobanova E. V. (2001). Professional self-determination as the construction of images of a possible future // *Voprosy psihologii*. 1. 57–66 [in Russian].
17. Lomov, B. F. (2008). *Methodological and theoretical problems of psychology*. Moskva: Direkt-Media. Rezhim dostupu: <http://biblioclub.ru/index.php?page=book&id=39189> [in Russian].
18. Mihal'skij, A. V. (2014). *The psychology of designing the future*. MGPPU Moskva [in Russian].
19. Popovych, I. S. (2015). Constructing a model of the expected future by the individual // *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Psykhologichni nauky*. 6. 145–154. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvkhp_2015_6_26 [in Ukrainian].
20. Rehus, L. A. (2003). *Psychology of forecasting: successes in knowing the future*. SPb : Rech' [in Russian].
21. Tytarenko, T. M. (2003). *The life world of the individual: within and outside of everyday life*. K.: Lybid [in Ukrainian].
22. Cukanov, B. I. (2000). *Time in the human psyche*. Odessa: Astroprint [in Russian].

23. Yung, K. G. (1997). Man and his symbols. M., Pedagogika [in Russian].
24. Ardolino, J. (2019). «What if...?» An EEG-sLORETA Study Investigating Episodic Future Thinking in Subclinical Anxiety (Doctoral dissertation, University of Gloucestershire). Master of Science by Research Psychological and Behavioural Sciences in the Faculty of Natural and Social Sciences. 87p.
25. Blouin-Hudon, E. M. C., & Pychyl, T. A. (2017). A mental imagery intervention to increase future self-continuity and reduce procrastination. *Applied Psychology*, 66(2), 326–352.
26. Brosch, T., Stussi, Y., Desrichard, O., & Sander, D. (2018). Not my future? Core values and the neural representation of future events. *Cognitive, Affective, & Behavioral Neuroscience*, 18(3), 476–484.
27. Pearson J. (2019). The human imagination: the cognitive neuroscience of visual mental imagery. *Nat Rev Neurosci*. Oct;20(10):624–634. doi: 10.1038/s41583-019-0202-9.
28. Zimbardo P. G. & Boyd J. N. (1999). Putting time in perspective: A valid, reliable individual-differences metric // *Journal of Personality and Social Psychology*. 77. 1271–1288.

Добрынина И. В.

аспирант кафедры дифференциальной и специальной психологии
Одесского национального университета имени И. И. Мечникова

Кременчуцкая М. К.

кандидат психологических наук, доцент кафедры
дифференциальной и специальной психологии Одесского
национального университета имени И. И. Мечникова

ОБРАЗ БУДУЩЕГО: КОНСТРУИРОВАНИЕ И РЕПРЕЗЕНТАЦИЯ

В статье дан обзор научных векторов исследования образа будущего личности. Описаны факторы, которые влияют на представления и конструирование образа мира будущего. Показано, что конструирование происходит в конкретном индивидуальном контексте. Рассмотрены методы и методики исследования форм и стратегий построения ментальных репрезентаций и средств конструирования образов будущего. Подчеркнуты преимущества психосемантического подход в диагностике индивида как носителя субъективного опыта. Представлена авторская методика оценки образа мира будущего.

Ключевые слова: будущее, образ мира, репрезентации, конструирование, психосемантический анализ.

Dobrynina I. V.

graduate student of the Department of Differential and Special Psychology of Odessa I. I. Mechnikov National University.

Kremenchutska M. K.

PhD in Psychology, associate professor of the Department of Differential and Special Psychology of Odessa I. I. Mechnikov National University.

**IMAGE OF THE FUTURE: DESIGN
AND REPRESENTATION**

Problem statement. It is shown that the main scientific vectors of the study of the personality image of the future can be considered philosophical, sociological, psychophysiological and psychological. In psychology, the future is revealed as a property of the mental. It is determined that the psychological phenomenology of the image of the future is that it is a holistic view of the individual about the future. It is in the mind and constantly affects behavior, activities, and its emotional state. The ability of an individual to construct his own future is due to the peculiarities of his individual psychological representations. This aspect is little studied in psychological science.

The purpose of the article is to present methods and techniques of research of representations and designing the world image of the future by the person.

Results of the research. It is noted that the process of forming the image of the future is not only a vision of the end result, but also the impact on the assessment of behavior, consolidation of moral, volitional, intellectual efforts to realize their own expectations. This emphasizes the subjective nature of this process. In the framework of the research of mental representations and the peculiarities of constructing personality images of the future in a particular individual context were identified the mediative and moderative components that influence this phenomenon. The author's method of assessing the world image of the future is presented. It is a technique of subjective scaling — that is, it shows how the individual imagines his future. To assess the relationship between the studied indicators, which are operationalized as concepts of psychosemantic analysis, a multidimensional deployment was used.

Conclusions and prospects for further research. It is concluded that the psychosemantic approach is the most informative in the identified abilities of the individual to construct images of their own future. It is noted that the prospects for further research will be to identify the re-

relationship between forms and strategies for building mental representations of the image of the future with strategies for individual behavior in difficult life situations.

Key words: future, image of the world, representations, construction, psychosemantic analysis.

Стаття надійшла до редакції 28.11.2020